

PRACE NAUKOWE

Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS

of Wrocław University of Economics

259

Wyzwania współczesnej polityki turystycznej Problemy polityki turystycznej

Redaktor naukowy

Andrzej Rapacz

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2012

Recenzenci: Wiesław Alejziak, Małgorzata Bednarczyk, Stefan Bosiacki, Ewa Dziedzic,
Irena Jędrzejczyk, Magdalena Kachniewska, Włodzimierz Kurek,
Barbara Marciszewska, Beata Mayer, Agnieszka Niezgoda,
Aleksander Panasiuk, Józef Sala, Jan Sikora, Teresa Żabińska,
Aleksander Szwichtenberg, Hanna Zawistowska

Redakcja wydawnicza: Agnieszka Flasińska

Redakcja techniczna: Barbara Łopusiewicz

Korekta: Barbara Łopusiewicz, Joanna Świrska-Korlub

Łamanie: Beata Mazur

Projekt okładki: Beata Dębska

Publikacja jest dostępna w Internecie na stronach:

www.ibuk.pl, www.ebscohost.com,

The Central and Eastern European Online Library www.ceeol.com,

a także w adnotowanej bibliografii zagadnień ekonomicznych BazEkon

http://kangur.uek.krakow.pl/bazy_ae/bazekon/nowy/index.php

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania znajdują się
na stronie internetowej Wydawnictwa

www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Kopiowanie i powielanie w jakiegokolwiek formie
wymaga pisemnej zgody Wydawcy

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2012

ISSN 1899-3192

ISBN 978-83-7695-222-2

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Druk: Drukarnia TOTEM

Spis treści

Wstęp.....	9
------------	---

Część 1. Możliwości i kierunki rozwoju turystyki społecznej w Polsce

Rajmund Tomik, Andrzej Hadzik, Jarosław Cholewa: Turystyka aktywna w materiałach promocyjnych województw w Polsce.....	15
Katarzyna Górnik, Lila Pławińska, Kamila Gryglewicz: Możliwości i uwarunkowania uprawiania turystyki rodzin z dzieckiem niepełnosprawnym..	24
Andrzej Tucki, Ewa Skowronek: Analiza popytu na turystykę społeczną w Polsce na przykładzie projektu Europe Senior Tourism realizowanego w lubelskim biurze podróży.....	35
Jadwiga Berbeka: Udział w ruchu turystycznym a spójność społeczna w Polsce – wybrane zagadnienia	43
Sylwia Graja-Zwolińska, Aleksandra Spychała: Aktywność turystyczna wielkopolskich seniorów	54
Adrian Przemysław Lubowiecki-Vikuk: Aktywność turystyczna singli 50+ w świetle cywilizacyjnych megatrendów	64
Maja Jedlińska: Wybrane aspekty turystyki osób niepełnosprawnych w powiecie jeleniogórskim.....	75
Magdalena Sidorczuk, Monika Krzeczyńska, Michalina Ścibisz: Rozwój geoturystyki w Polsce oraz możliwości jej adaptacji do turystyki społecznej.....	85
Elżbieta Grzelak-Kostulska, Beata Hołowiecka: Turystyka osób starszych w Polsce – uwarunkowania społeczno-demograficzne.....	95
Hanna Zawistowska: Możliwości i kierunki rozwoju turystyki społecznej w Polsce	109
Piotr Gryszel: Wybrane aspekty rozwoju turystyki społecznej w Republice Czeskiej.....	123
Piotr Zawadzki: Przygotowanie gospodarstw agroturystycznych do obsługi osób niepełnosprawnych na przykładzie wybranych obiektów w powiecie jeleniogórskim	133
Daria Elżbieta Jaremen: Turystyka społeczna – studium przypadku Wielkiej Brytanii	142
Marlena Prochorowicz: Turystyka społeczna jako forma aktywności osób niepełnosprawnych	157
Andrzej Stasiak, Bogdan Włodarczyk: Turystyka społeczna – istota, determinanty, możliwości i kierunki rozwoju.....	167

Piotr Gryszel, Daria Jaremen, Andrzej Rapacz: Turystyka społeczna – aktywność turystyczna wybranych grup docelowych w świetle badań ankietowych.....	178
---	-----

Część 2. Obszar niepewności w turystyce a polityka turystyczna

Elżbieta Szymańska: Polityka turystyczna a innowacyjność przedsiębiorstw turystycznych.....	193
Magdalena Kachniewska: Współpraca hoteli z władzami lokalnymi jako czynnik redukcji ryzyka specyficznego.....	203
Ewa Dziejcz: Pozycja konkurencyjna Polski na rynku turystycznym w obliczu sytuacji kryzysowych.....	213
Małgorzata Januszewska, Elżbieta Nawrocka: Funkcjonowanie przedsiębiorstw turystycznych w warunkach niepewności i ryzyka.....	224
Joanna Śniadek, Alina Zajadacz: Ocena realizacji strategii rozwoju turystyki w regionie leszczyńskim.....	237
Halina Kiryluk: Zrównoważony rozwój turystyki wyzwaniem współczesnej polityki turystycznej.....	247
Agnieszka Niezgoda: Uwarunkowania wdrażania koncepcji rozwoju zrównoważonego na obszarach recepcji turystycznej.....	264
Adam Edward Szczepanowski: Czynniki rozwoju turystyki w regionie Polski Wschodniej.....	274
Aleksander Panasiuk: Polityka turystyczna w oddziaływaniu na branżę turystyczną.....	285
Paweł Stelmach: Redukcja niepewności w polityce turystycznej.....	296
Tomasz Studzieniecki: Polityka turystyczna państwa w aspekcie priorytetów strategicznych Unii Europejskiej.....	307
Barbara Marciszewska: Obszary niepewności, polityka turystyczna i zrównoważony rozwój turystyki.....	316
Bogusław Stankiewicz, Mateusz Korkuć: Czynniki niepewności w turystyce i ich wpływ na wyniki ekonomiczne przedsiębiorstwa uzdrowskiego Skarbu Państwa.....	326

Summaries

Rajmund Tomik, Andrzej Hadzik, Jarosław Cholewa: Active sport tourism in Polish voivodeships' promotion materials.....	23
Katarzyna Górnik, Lila Pławińska, Kamila Gryglewicz: Possibilities and conditions of tourism in families with a disabled child.....	34

Andrzej Tucki, Ewa Skowronek: Analysis of social tourism market in Poland on the example of Europe Senior Tourism programme carried out in Lublin travel agency	42
Jadwiga Berbeka: Tourism participation and social cohesion in Poland – selected aspects	53
Sylvia Graja-Zwolińska, Aleksandra Spychała: Tourism activity of older people from Wielkopolska region.....	63
Adrian Przemysław Lubowiecki-Vikuk: Tourist activity of singles 50+ on the basis of civilizational megatrends.....	74
Maja Jedlińska: Selected aspects of the tourism of the disabled in Jelenia Góra district	84
Magdalena Sidorczuk, Monika Krzeczyńska, Michalina Ścibisz: Geotourism development in Poland and possibilities for its adaptation to social tourism.....	94
Elżbieta Grzelak-Kostulska, Beata Hołowiecka: Senior tourism in Poland – socio-demographic conditions.....	108
Hanna Zawistowska: Possibilities and directions of development of social tourism in Poland.....	122
Piotr Gryszel: Selected aspects of social tourism development in the Czech Republic.....	132
Piotr Zawadzki: Preparing agritourism farms for the disabled tourists based on the example of selected objects in Jelenia Góra district.....	141
Daria Elżbieta Jaremen: Social tourism – case study of Great Britain.....	156
Marlena Prochorowicz: Social tourism as the form of activity of disabled persons	166
Andrzej Stasiak, Bogdan Włodarczyk: Social tourism – its essence, determining factors, perspectives and directions in development.....	177
Piotr Gryszel, Daria Jaremen, Andrzej Rapacz: Social tourism – tourist activity of selected target groups reflected in surveys.....	189
Elżbieta Szymańska: Tourism policy and innovativeness of tourism enterprises.....	202
Magdalena Kachniewska: Cooperation of hotels with local authorities as the determinant of unsystemic risk reduction.....	212
Ewa Dziejcz: Competitive position of Poland in tourism market against challenges of crisis situations	223
Małgorzata Januszewska, Elżbieta Nawrocka: Tourism enterprises' functioning in the conditions of risk and uncertainty	236
Joanna Śniadek, Alina Zajadacz: Assessment of the implementation of tourism development strategy in Leszno Region.....	246
Halina Kiryluk: Sustainable tourism development as a challenge for the modern tourism policy.....	263

Agnieszka Niezgoda: Determinants of implementing sustainable development in tourism destination	273
Adam Edward Szczepanowski: Factors of development of tourism in the region of Eastern Poland.....	284
Aleksander Panasiuk: The influence of tourism policy on tourist sector activity	295
Paweł Stelmach: Uncertainty reduction in tourism policy	306
Tomasz Studzieniecki: State tourism policy in the context of the strategic priorities of the European Union	315
Barbara Marciszewska: Uncertainty areas, tourism policy and sustainable tourism development	325
Bogusław Stankiewicz, Mateusz Korkuć: Factors of uncertainty in tourism and their impact on the economic performance in public sector spa companies	334

Elżbieta Grzelak-Kostulska, Beata Hołowiecka

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

TURYSTYKA OSÓB STARSZYCH W POLSCE – UWARUNKOWANIA SPOŁECZNO-DEMOGRAFICZNE

Streszczenie: Celem opracowania jest próba przeanalizowania tych czynników, które w istotnym stopniu decydują o aktywności turystycznej seniorów w Polsce. Na podstawie przeglądu literatury, w tym wyników badań empirycznych, wskazano, że siła oddziaływania pewnych czynników w przypadku seniorów jest znacznie większa, niż wynikałoby to z obiektywnych przesłanek. Zakres analizy obejmuje wybrane uwarunkowania, zarówno o charakterze globalnym (modernizacja demograficzna, modernizacja społeczna, globalizacja i postęp technologiczny), jak i indywidualne determinanty aktywności turystycznej (wiek, stan zdrowia, aktywność zawodowa, sytuacja materialna).

Słowa kluczowe: indywidualne determinanty aktywności turystycznej, turystyka społeczna, seniorzy, Polska.

1. Wstęp

Uczestnictwo polskich seniorów w turystyce jest zagadnieniem coraz częściej podnoszonym, zarówno w rozważaniach teoretycznych, jak i w dyskusjach praktyków. Z jednej strony osoby starsze postrzegane są jako coraz bardziej istotny segment rynku turystycznego¹. Oprócz potencjału wynikającego bezpośrednio z dynamicznie wzrastającej liczebności grupy seniorów coraz częściej dostrzegane są inne ważne cechy tej populacji, m.in.: duże zasoby czasu wolnego, poprawiająca się struktura wykształcenia, wzrost aktywności fizycznej i społecznej. Sprzyjają one rozwojowi indywidualnych motywacji podróży i uzasadniają celowość tworzenia oferty dostosowanej do potrzeb odbiorcy „seniora”. Te potencjalne możliwości wzrostu aktywności turystycznej osób starszych mają również swój wymiar ekonomiczny, mogą bowiem przyczynić się do bardziej racjonalnego wykorzystania bazy turystycznej i w wymierny sposób przyczynić się do redukcji zjawiska sezonowości ruchu turystycznego². Jednocześnie, pomimo

¹ J. Śniadek, *Konsumpcja turystyczna polskich seniorów na tle globalnych tendencji w turystyce*, „Gerontologia Polska” 2007, t. 15, nr 1-2, s. 21-30.

² J. Mokras-Grabowska, *Program „Europe Senior Tourism” – założenia, realizacja, efekty ekonomiczne*, [w:] A. Stasiak (red.), *Turystyka społeczna w regionie łódzkim*, Wydawnictwo WSTH, Łódź 2010, s. 71-88; E. Górńska, *Turystyka społeczna jako forma aktywizacji rynków turystycznych na przykładzie programów turystyki społecznej w Hiszpanii*, „Acta Scientiarum Poloniarum, Oeconomia” 2010, no. 9 (4); J. Śniadek, *Konsumpcja turystyczna...*

wielu obiektywnych czynników sprzyjających aktywności turystycznej, ta kategoria konsumentów cechuje się, zwłaszcza w polskich warunkach, dużą pasywnością³. Przewaga negatywnych następstw procesu starzenia, obserwowanych zarówno w skali jednostkowej (stopniowa utrata zdrowia, dezaktywacja zawodowa i jej konsekwencje, zagrożenie wykluczeniem), jak i w skali całego społeczeństwa (postrzegana najczęściej poprzez pryzmat rosnących kosztów ekonomicznych), mobilizuje do poszukiwania skutecznych sposobów ich ograniczania. Jednym z rozwiązań mogą być opracowywane i wdrażane programy turystyki społecznej, takie jak np. program Calypso czy będący jego częścią „Europe Senior Tourism” mające ułatwić dostęp do turystyki osobom starszym⁴. Jak wynika z badań przeprowadzonych wśród uczestników polskiej edycji EST, zarówno skala, jak i skuteczność programu, przyjmując za priorytet cele społeczne, jest niezadowolająca⁵. Wskazane w cytowanym badaniu pewne niedoskonałości w sposobie urzeczywistniania idei turystyki społecznej nie służą jej dyskryminacji, wskazują natomiast, że skuteczność wszelkich działań w tym zakresie wymaga przede wszystkim gruntownych badań nad uwarunkowaniami kształtującymi zaangażowanie seniorów w uprawianie turystyki. W związku z tym celem niniejszego opracowania jest próba bliższego przeanalizowania tych czynników, które w istotnym stopniu decydują o aktywności turystycznej seniorów w Polsce.

Opierając się na dostępnej literaturze oraz aktualnych wynikach badań empirycznych, autorki podjęły próbę wyjaśnienia, dlaczego siła oddziaływania pewnych czynników w przypadku seniorów jest znacznie większa, niż wynikałoby to z obiektywnych przesłanek. Spośród wielu uwarunkowań, bardzo różnych co do charakteru, uwagę skupiono na dwóch kategoriach. Pierwszą stanowią globalne uwarunkowania społeczno-demograficzne: modernizacja demograficzna, której konsekwencją jest proces starzenia się populacji ludzkiej, modernizacja społeczna, globalizacja i postęp technologiczny (analizowany z perspektywy społecznej). Podlegają one istotnym zmianom w czasie i tworzą pewien szeroki kontekst, często pomijany, a przecież w dużym stopniu modyfikują postawy i zachowania jednostek. Na tym ogólnym

³ J. Śniadek, *Konsumpcja turystyczna...*; E. Grzelak-Kostulska, B. Hołowiecka, H. Michniewicz-Ankiersztajn, *Profil aktywności turystycznej seniorów*, [w:] D. Kałuża, P. Szukalski (red.), *Jakość życia seniorów w XXI wieku. Ku aktywności*, Wydawnictwo Biblioteka, Łódź 2010, s. 71-85; *Turystyka i wypoczynek w gospodarstwach domowych w 2009 roku*, GUS, Warszawa 2010, http://www.stat.gov.pl/gus/5840_661_PLK_HTML.htm.

⁴ Program Calypso skierowany jest do czterech grup docelowych: dzieci i młodzieży, osób niepełnosprawnych oraz ich opiekunów, rodzin w trudnej sytuacji życiowej oraz osób starszych. W przypadku programu Europe Senior Tourism określono dwa kryteria dostępu tj. wiek powyżej 55 lat i miejsce zamieszkania (wybrane kraje UE). J. Śledzińska, *Projekt Calypso – powstanie, stan obecny, perspektywy rozwoju*, [w:] A. Stasiak (red.), *Turystyka społeczna w regionie łódzkim*, Wydawnictwo WSTH, Łódź 2010, s. 57-70; J. Mokras-Grabowska, wyd. cyt.; E. Górka, wyd. cyt.

⁵ J. Grabowski, *Europe senior tourism – turystyka społeczna czy turystyka grupy społecznej?*, [w:] A. Stasiak (red.), *Perspektywy i kierunki rozwoju turystyki społecznej w Polsce*, Wydawnictwo WSTH, Łódź 2011, s. 295-308.

tle wskazano na niektóre uwarunkowania działające na poziomie indywidualnym, które wynikają z cech poszczególnych jednostek (wiek, stan zdrowia, aktywność zawodowa, sytuacja materialna). W tej części pracy autorki starają się obalić pewne mity, które nadal funkcjonują w świadomości społecznej i uzasadniają oraz akceptują wycofywanie się seniorów z aktywnego życia. Dokonany wybór uwarunkowań podyktowany jest subiektywną oceną ich istotności. Czynniki globalne, działające w skali makro, stanowią kontekst do interpretacji wpływu cech populacji na zachowania turystyczne osób starszych widziane w skali mikro. Położenie akcentu na aktywność indywidualną wynika ze specyfiki grupy docelowej, jaką są seniorzy. Jak słusznie podkreśla J. Śniadek, charakterystyczną cechą tej populacji jest niejednorodność. Seniorzy – jej zdaniem – wymagają „zupełnie odmiennego podejścia marketingowego, ze względu na różny wiek i wynikającą z tego przynależność do danego pokolenia, inny przebieg procesu starzenia się, zróżnicowany stan zdrowia, inną fazę cyklu życia, sytuację rodzinną, materialną, odmienny poziom wykształcenia czy wreszcie styl dotychczasowego życia”⁶. Ponadto, jak potwierdzają liczne badania⁷, grupa ta znacznie silniej reaguje na liczne ograniczenia aktywności turystyczno-rekreacyjnej niż osoby młodsze. Programy aktywizacji seniorów poprzez turystykę coraz częściej uwzględniają też istotny postulat zaspokajania potrzeb mentalnych, co wymaga podejścia bardziej zindywidualizowanego, zwłaszcza na tym etapie życia⁸.

Pewnego wyjaśnienia wymaga też na wstępie rozumienie pojęcia „senior”. Termin ten, niezbyt ściśły w ujęciu naukowym, dotyczy w kontekście ogólnym najczęściej osób w wieku poprodukcyjnym, co nie zawsze koresponduje właściwie z opisującymi tę kategorię statystykami. Doprecyzowaniu pojęcia nie sprzyjają demograficzne granice starości (tu specjaliści zazwyczaj za próg starości demograficznej przyjmują pułap 60 lub 65 lat). W niniejszej analizie problem odnoszony jest do szeroko rozumianej grupy osób starszych, najczęściej utożsamianej z kategorią

⁶ J. Śniadek, *Konsumpcja turystyczna...*

⁷ Tamże; też, *Age of seniors – a challenge for tourism and leisure industry*, [w:] *Studies of Physical Culture and Tourism*, Wydawnictwo AWF, Poznań 2006, s. 103-106; E. Grzelak-Kostulska, B. Hołowiecka, H. Michniewicz-Ankiersztajn, wyd. cyt.; E. Grzelak-Kostulska, B. Hołowiecka, G. Kwiatkowski, *Problem aktywności turystycznej seniorów*, [w:] A. Stasiak (red.), *Perspektywy i kierunki rozwoju turystyki społecznej w Polsce*, Wydawnictwo WSTH, Łódź 2011, s. 265-279; B. Hołowiecka, E. Grzelak-Kostulska, G. Kwiatkowski, *Impacts of globalization on tourist preferences and activity*, [w:] P. Mácha, T. Drobik (red.), *The Scale of Globalization. Think Globally, Act Locally, Change Individually in the 21 st Century*, University of Ostrava, Ostrava 2011, s. 55-62; J. Łuczak, S. Bronowicki, *Sposób zaspokojenia społecznych i wolnoczasowych potrzeb seniora*, [w:] J. Łuczak, M. Szczepańska, S. Bronowicki (red.), *Wybrane aspekty aktywności turystycznej i rekreacyjnej*, Seria: Monografie nr 6/12, Wydawnictwo WWSTZ, Poznań 2012, s. 333-343; J. Jabłonkowska, *Uwarunkowania aktywności turystycznej wielkomięjskiego seniora*, [w:] J. Łuczak, M. Szczepańska, S. Bronowicki (red.), *Wybrane aspekty aktywności turystycznej i rekreacyjnej*, Seria: Monografie nr 6/12, Wydawnictwo WWSTZ, Poznań 2012, s. 315-332.

⁸ J. Biliński, M. Przydział, *Nowe tendencje w turystyce i rekreacji*, WSIZ, Rzeszów 2004.

wieku poprodukcyjnego. Jednakże przywoływane wyniki badań, które uznano za istotne dla lepszego wyjaśnienia pewnych zagadnień, mogą mieć nieco inny charakter (np. dane z badania SHARE 50+ w Europie⁹), co zaznaczono w tekście.

2. Globalne uwarunkowania społeczno-demograficzne aktywności turystycznej seniorów

Rosnące zainteresowanie turystyką osób starszych ma swoje racjonalne podstawy, które wynikają z obserwacji dynamiki procesu starzenia populacji. Aby zrozumieć jego istotę, należy odnieść się do procesu modernizacji. W sensie demograficznym skutkiem zachodzących w globalnej skali przemian elementów ruchu naturalnego jest zawężona reprodukcja (spadek liczby urodzeń), co przy rosnącym czasie trwania życia zaznacza się szybkim wzrostem udziału osób starszych w ogólnej liczbie ludności. Trendy te mają charakter globalny i nieodwracalny.

Seniorzy w Polsce stanowią już prawie 17% ogółu ludności (ok. 6,5 mln)¹⁰, a udział ten szybko rośnie. Według prognozy GUS¹¹ w 2030 r. liczba osób w wieku poprodukcyjnym może zwiększyć się do 9,3 mln. Starzenie się populacji Polski, jak alarmuje Rządowa Rada Ludnościowa (2008)¹², obejmuje też zasoby pracy – maleje udział ludności w młodszym wieku produkcyjnym, co zmusza do efektywniejszego korzystania z zasobów pracy w starszym wieku. Przeszkodą w tych działaniach stają się jednak ograniczenia wynikające ze złej kondycji zdrowotnej i fizycznej oraz niskiej aktywności społecznej i zawodowej starszej generacji. Z pewnością zatem otwiera się przed turystyką społeczną szerokie pole do działania. Wobec nieuchronności zachodzących przemian demograficznych pozostaje prowadzenie polityki łagodzenia skutków procesu starzenia, m.in. poprzez osiągnięcie zakładanych celów wpisanych w istotę turystyki społecznej. Może ona przyczynić się do redukcji negatywnych skutków marginalizacji seniorów, kształtować pozytywne postawy aktywnej, twórczej starości itp.

Wspominając o procesie modernizacji i zachodzących pod jego wpływem zmianach demograficznych nie należy zapominać także o następstwach społecznych. Współczesne zmiany motywacji w nowoczesnych populacjach, opisywane jako drugie przejście demograficzne, odnoszą się bowiem nie tylko do kwestii reprodukcyj-

⁹ Projekt „SHARE: 50+ w Europie” (Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe) to panel dotyczący populacji w wieku 50 lat i więcej. Jego celem jest stworzenie obszernej bazy danych obejmującej informacje z zakresu demografii, epidemiologii czy ekonomii na temat stanu zdrowia, sytuacji materialnej, aktywności na rynku pracy, sytuacji rodzinnej itp. populacji w wieku 50+ w wybranych krajach europejskich.

¹⁰ Według Banku Danych Lokalnych GUS.

¹¹ Prognoza GUS, źródło: BDL.

¹² Stanowisko Rządowej Rady Ludnościowej w sprawie „Starzenie się ludności Polski a zabezpieczenie społeczne”, Rządowa Rada Ludnościowa, Warszawa 2008, www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/bip/BIP_stanowisko_RRL_starzenie_sie_ludnosci_Polski.pdf.

nych (choć ten wymiar jest z reguły akcentowany). Jak pisał D.J. van de Kaa, drugie przejście demograficzne, nazwane przez niego indywidualistycznym, a interpretowane z perspektywy teorii postmaterializmu czy postmodernizmu zmierza przede wszystkim w kierunku samorealizacji, niezależności, równouprawnienia jednostek¹³.

Te fundamentalne zmiany w sposobie myślenia współczesnego człowieka nie omijają także kategorii seniorów. Wprawdzie grupę tę kojarzymy częściej z postawami konserwatywnymi, zachowawczymi, jednakże wspomniane idee przenikają także do świadomości osób starszych. Jakie zatem skutki dla aktywności turystycznej pociągają za sobą proces modernizacji?

Wydaje się, że wobec oczekiwanej dyfuzji idei, opisywanej przez demografów i socjologów jako tzw. przejście indywidualistyczne¹⁴, a wiążącej się z uświadamianiem własnych potrzeb, potrzebą ich realizacji, udział seniorów w ruchu turystycznym będzie się zwiększać. Ich rola w społeczeństwie podlegać będzie ewolucji polegającej na odchodzeniu od schematu pasywnej starości, w której jedyną formą aktywności jest opieka nad wnukami. Wskazując ogólne uwarunkowania rozwoju turystyki seniorów, nie można pominąć również roli procesów globalizacyjnych. Zjawisko to ma charakter bardzo złożony, jednakże jego związek z turystyką jest niepodważalny, gdyż wpływa na preferencje i indywidualne decyzje nabywcy związane z aktywnością turystyczną. Jednym z ważniejszych wskaźników procesu globalizacji jest wzrost ruchliwości przestrzennej ludności przejawiający się m.in. rosnącą liczbą podróży zagranicznych¹⁵. Oprócz intensywności zwiększa się również zasięg przestrzenny migracji turystycznych. Podróże zagraniczne traktować można nie tylko jako efekt globalizacji, ale również jako jej czynnik sprawczy. W wyniku przepływów ludności dochodzi bowiem do transferu nie tylko dochodu i innych dóbr materialnych, lecz także wartości niematerialnych. Przenoszenie i przyswajanie nowych wzorców kulturowych odbywa się właśnie na poziomie jednostki¹⁶.

Jak wskazują wyniki badań, współczesne procesy globalizacyjne w najmniejszym stopniu wpływają na zachowania turystyczne najstarszych pokoleń Polaków¹⁷. Znacznie rzadziej niż pozostałe grupy społeczne seniorzy uczestniczą w turystyce zagranicznej, a zasięg większości wyjazdów jest mniejszy niż w przypadku pozostałych kategorii ludności. Decyduje o tym wiele czynników, przede wszystkim ograni-

¹³ D.J. van de Kaa, *Is the second demographic transition a useful concept? Questions and answers*, [w:] *Vienna Yearbook of Population Research*, Vienna Institute of Demography, Austrian Academy of Sciences, Vienna 2004, s. 4-10.

¹⁴ Tamże.

¹⁵ P.M. Burns, M. Novelli, *Tourism and Mobilities: Local-global Connections*, CABI, New York 2008.

¹⁶ Z. Bauman, *Globalization. The Human Consequences*, Polity Press in association with Blackwell Publisher, Cambridge 1999; M. Golka, *Cywilizacja, Europa, globalizacja*, Wydawnictwo Fundacji Humaniora, Poznań 1999.

¹⁷ B. Hołowiecka, E. Grzelak-Kostulska, G. Kwiatkowski, wyd. cyt.

czony dostęp do informacji, ogólnie mniejsza skłonność do modyfikacji swoich przyzwyczajeń czy gorsze wykształcenie (znajomość języków obcych). Nie zmienia to jednak faktu, że proces globalizacji, wraz ze swoimi konsekwencjami, przenika stale do świadomości wszystkich grup społecznych, prowadząc w skali jednostkowej m.in. do wzrostu wymagań dotyczących jakości produktu turystycznego, unifikacji sposobów spędzania wolnego czasu czy zapotrzebowania na alternatywne formy turystyki pod wpływem wzrostu świadomości ekologicznej.

Z perspektywy społecznej wspomnieć trzeba także o wpływie postępu technologicznego. Generalnie czynnik ten działa stymulująco na poziom aktywności turystycznej, ułatwiając konsumentom dostęp do informacji, „zmniejszając” dystans, jaki muszą oni pokonać, podróżując, a organizatorom zapewniając łatwy kontakt z odbiorcą oferty. W kontekście seniorów należy jednak zwrócić uwagę, że w niektórych przypadkach obecność nowoczesnych technologii może wywołać efekt odwrotny: zniechęcić osoby starsze lub uniemożliwić im np. korzystanie z systemów rezerwacyjnych, nowoczesnych środków transportu itp. Być może rolą turystyki społecznej powinna stać się pomoc w przezwyciężaniu również tego typu ograniczeń.

3. Cechy populacji osób starszych decydujące o aktywności turystycznej

Seniorzy w obiegowych opiniach traktowani są jako względnie jednorodna grupa społeczna, która ze względu na swoje specyficzne cechy, przede wszystkim zaawansowany wiek, zły stan zdrowia oraz trudną sytuację materialną, mało aktywnie uczestniczy w turystyce. Taki stan rzeczy, będący efektem procesu starzenia, wydaje się naturalny i powszechnie akceptowany. Tymczasem rzeczywistość znacznie odbiega od tych negatywnych stereotypów, a populacja osób uznawanych według różnych kryteriów za seniorów to bardzo zróżnicowana wewnętrznie zbiorowość.

Jedną z najważniejszych zmiennych decydujących o heterogeniczności grupy seniorów, w dużym stopniu determinującą wiele innych cech (np. stan zdrowia lub aktywność zawodową i społeczną), jest wiek. W zależności od przyjętego kryterium w kategorii tej uwzględniamy zarówno osoby, które ukończyły 60. lub 65. rok życia (a biorąc pod uwagę wcześniejszą niż uzyskanie praw emerytalnych dezaktywację zawodową, tj. przejście na rentę, również osoby znacznie młodsze), jak i najbardziej sędziwe – coraz częściej dożywające 100 lat i więcej¹⁸. A zatem seniorem jest zarówno w pełni sprawny fizycznie, często aktywny zawodowo i społecznie (mimo uzyskania praw emerytalnych) 60 lub 65-latek, jak i 100-latek – ludzie należący nie tylko do różnych generacji, ale zupełnie innych pokoleń. Ta ogromna różnica wieku ma odzwierciedlenie w wielu aspektach życia: kształtuje odmienne potrzeby, posta-

¹⁸ P. Szukalski (red.), *To idzie starość – polityka społeczna a przygotowanie do starzenia się ludności Polski*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2008, s. 168.

wy, zachowania, uznawany system wartości, a zatem to, co decyduje o motywacji do wszelkiego działania. W ten sposób wpływa na styl życia, w tym także na wzorce konsumpcji i decyzje nabywcze związane z wypoczynkiem i turystyką. Wiek seniorów powinien być zatem jednym z podstawowych kryteriów oceny ich aktywności (nie tylko fizycznej) adekwatnej do faktycznych możliwości. Konieczność uwzględnienia wieku osób starszych wydaje się kluczowa w badaniach nie tylko stanu zdrowia czy poziomu wykształcenia, ale również postaw i zachowań kształtujących styl życia jednostki (kolejnych generacji).

Cechą istotnie modyfikującą uczestnictwo w turystyce jest stan zdrowia – zarówno rzeczywisty, jak i jego subiektywna ocena. Naturalną konsekwencją biologicznego procesu starzenia się organizmu ludzkiego jest stopniowa utrata sprawności, zarówno fizycznej, jak i psychicznej, wpływających na aktywność społeczną jednostki. Należy tu oczywiście podkreślić, że przebieg procesu starzenia różni się międzypersonalnie, niezależnie zaś od jego indywidualnego tempa prędzej czy później prowadzi do znacznego ograniczenia sprawności fizycznej, zaburzeń pracy zmysłów i wielu chorób przewlekłych¹⁹. Stan zdrowia, który wraz z wiekiem musi z przyczyn naturalnych ulegać pogorszeniu, wpływa zatem istotnie na indywidualne postawy i zachowania, decydując o modyfikacji stylu życia osób starszych. Stąd mniejsza ogólnie aktywność turystyczna seniorów w porównaniu z innymi młodszymi grupami wieku, będąca efektem obiektywnych ograniczeń zdrowotnych, jest w pełni uzasadniona.

Równie ważnym czynnikiem wpływającym na aktywność turystyczną jest samoocena stanu zdrowia, nie zawsze adekwatna do rzeczywistości. Jak potwierdzają liczne badania, ocena własnego zdrowia silnie koreluje z wiekiem *Badanie SHARE: 50+ w Europie*²⁰. O ile w pełni uzasadniony wydaje się stopniowy spadek udziału osób zadowolonych ze swojego stanu fizycznego i psychicznego w kolejnych, starszych grupach wiekowych, o tyle w porównaniu z sytuacją w innych krajach europejskich polska populacja 50+ prezentuje się wyjątkowo niekorzystnie²¹. Jak wskazują dane zebrane w ramach projektu SHARE, w Polsce tylko 8,1% mężczyzn i 7,3% kobiet w wieku powyżej 50 lat ocenia swoje zdrowie fizyczne jako bardzo dobre lub doskonałe, podczas gdy w krajach Europy Północnej jest to ok. 1/3 populacji, w Europie Południowej ok. 25% (tab. 1). Poszukując wyjaśnienia tak dużych dysproporcji, z pewnością można odnieść się do zupełnie innych warunków życia

¹⁹ Proces starzenia się i niepełnosprawność – nowe spojrzenie na aktywność fizyczną, integrację społeczną i całonocny dobrostan. Europejska ekspertyza i zalecenia dotyczące procesu starzenia się, niepełnosprawności i adaptowanej aktywności fizycznej: kształcenie i strategia postępowania Projekt THENAPA II, www.thenapa2.org/publications/products/Recommendations/Polish_Recommendations.pdf.

²⁰ P. Szukalski (red.), wyd. cyt.

²¹ M. Myck, J. Czapiński, W. Dorabalski, A. Gilis-Januszewska, M. Kalbarczyk, G. Kula, A. Nićńska, R. Topór-Mądry, M. Wiśniewski, *Zdrowie, praca i styl życia populacji 50+ w Polsce na tle innych krajów Europy*, CenEA Research Note series RNO2pl/09, 2009, www.cenea.org.pl.

w wielu znacznie zamożniejszych krajach Europy, lepszych systemów opieki zdrowia itd. Na uwagę zasługuje jednak to, że również w Czechach odsetek w pełni zadowolonych jest znacznie większy niż w Polsce (ok. 20% mężczyzn i 18,5% kobiet). Wyniki te potwierdza także inna miara zdrowia stosowana w badaniach SHARE, a mianowicie odsetek osób deklarujących trzy lub więcej dolegliwości zdrowotnych. W tym przypadku Polacy wypadają najgorzej, wyraźnie kontrastując nie tylko z krajami Europy Północnej czy Południowej, ale również z Czechami (tab. 1).

Ujawnione w badaniach stosunkowo małe zadowolenie większości polskich seniorów ze stanu zdrowia przekłada się bezpośrednio na odczuwane poważne ograniczenia aktywności, które zadeklarowało ponad 29% mężczyzn i 27% kobiet. Dane te są ponownie znacznie wyższe niż w innych krajach Europy łącznie z Czechami (tab. 1).

Tabela 1. Wybrane miary zdrowia fizycznego i psychicznego uwzględnione w projekcie SHARE

	EU 10-Pn		EU 10-Pd		Czechy		Polska	
	M	K	M	K	M	K	M	K
Samoocena stanu zdrowia								
B. dobry lub doskonały	34,4	32,6	26,6	21,6	19,9	18,5	8,1	7,3
Dobry	37,1	36,3	39,8	38,9	38,0	38,8	30,2	30,2
Liczba dolegliwości zdrowotnych								
Trzy lub więcej	19,3	32,8	19,8	35,1	24,3	40,3	34,5	51,4
Wpływ stanu zdrowia na aktywność								
Poważne ograniczenia aktywności	14,2	16,3	10,3	11,2	19,4	18,3	29,1	27,4
Liczba odczuwanych symptomów depresji								
Cztery lub więcej	14,1	23,3	21,6	42,3	17,2	30,5	37,0	58,4

Objaśnienia: EU 10-Pn – Austria, Belgia, Dania, Holandia, Niemcy, Szwecja; EU 10-Pd – Francja, Grecja, Hiszpania, Włochy.

Źródło: M. Myck i in., wyd. cyt., s. 4.

Równie niekorzystnie wypadła ocena stanu psychicznego Polaków w grupie wiekowej 50+. Wśród zastosowanych w cytowanych badaniach miar zdrowia psychicznego znalazły się: liczba odczuwanych symptomów depresji, długotrwałe symptomy depresji, leczenie na depresję oraz pobyt w szpitalu lub na oddziale psychiatrycznym. Jak wskazują badania, Polacy znacznie częściej niż obywatele innych krajów europejskich deklarują liczne (cztery lub więcej) symptomy depresji, rozpoznało je u siebie 37% mężczyzn i aż 58% kobiet. Dla porównania odsetek osób z objawami tej choroby w krajach Europy Północnej wyniósł 14% wśród mężczyzn i 23,3% wśród kobiet, a w Czechach odpowiednio 17,2% i 30,5% – był zatem co najmniej dwukrotnie niższy. Analizując kolejne przyjęte w badaniu miary na szcze-

gólną uwagę zasługuje to, że mimo wysokiego odsetka Polaków rozpoznających u siebie objawy depresji, znacznie mniej niż w pozostałych krajach Europy uznaje je za długotrwałe i poddaje się leczeniu. Rozbieżności te mogą wskazywać znaczne różnice mentalne, ale mogą też świadczyć o niedoskoności systemu opieki zdrowotnej w Polsce, która nie jest przygotowana do leczenia problemów psychicznych ignorując je jako chorobę²².

Interpretując wyniki badań percepcji, często podkreśla się to, że subiektywne odczucia nie muszą w pełni oddawać rzeczywistości, co więcej, często indywidualna ocena jest bardziej niekorzystna, niż wynika to ze stanu faktycznego. Potwierdzają to cytowane badania, które pokazują, że zastosowanie obiektywnych miar stanu zdrowia fizycznego nieco poprawia wizerunek Polaków. Zarówno siła uścisku dłoni, jak i prędkość chodzenia (miary powszechnie stosowane w gerontologii do określenia ogólnego stanu zdrowia) polskich seniorów są bardzo zbliżone do wyników uzyskanych w krajach południowych²³.

Mówiąc jednak o determinantach aktywności turystycznej (ale również fizycznej, intelektualnej czy społecznej) należy pamiętać o ogromnym znaczeniu czynników psychologicznych i społecznych, ponieważ to, w jaki sposób postrzegamy swoje potrzeby, możliwości i ograniczenia ich zaspokajania, oraz jakie role społeczne przypisujemy członkom danej społeczności, kształtuje motywacje do wszelkiej aktywności, również turystycznej²⁴.

Przedstawione powyżej mało optymistyczne wyniki badań samooceny zdrowia Polaków mają odzwierciedlenie w statystykach dotyczących aktywności fizycznej. Ponad 52% mężczyzn i 60% kobiet deklaruje całkowity brak zaangażowania w intensywną aktywność fizyczną, a kolejne odpowiednio 21 i 25% unika nawet umiarkowanej aktywności fizycznej. Dane te wyraźnie kontrastują z uzyskanymi w innych krajach Europy, zwłaszcza północnych (tab. 2), dając bardzo niekorzystny obraz stylu życia polskiego społeczeństwa, pozbawionego, w przypadku znacznej jego części, podstawowych zachowań prozdrowotnych.

Również badania prowadzone w mniejszej skali nad sposobem zaspokojenia społecznych i wolnoczasowych potrzeb seniorów dowodzą, że główną przyczyną bierności ruchowej seniorów są subiektywnie postrzegane przez nich ograniczenia zdrowotne (często, jak dowodzą autorzy, stanowiące wy tłumaczenie dla braku podejmowanej aktywności)²⁵.

Cytowane wyniki wskazują tym samym na konieczność podjęcia wszelkich działań, które mogą zmienić świadomość społeczną i przyczynić się do promowania

²² Tamże.

²³ Tamże.

²⁴ A. Niezgodna, *Psychologiczne i społeczne determinanty zachowań konsumentów usług turystycznych*, [w:] A. Rapacz (red.), *Aktualne problemy ekonomiczne i prawno-organizacyjne gospodarki turystycznej*, Wydawnictwo AE, Wrocław 1996; A. Niezgodna, P. Zmyślony, *Popyt turystyczny. Uwarunkowania i perspektywy rozwoju*, Wydawnictwo AE, Poznań 2006.

²⁵ J. Łuczak, S. Bronowicki, wyd. cyt.

zdrowszego stylu życia. Ukształtowanie pewnych służących zdrowiu nawyków (m.in. utrzymywanie aktywności fizycznej i społecznej) może przyczynić do łagodzenia negatywnych skutków procesu starzenia, poprzez odsuwanie w czasie najbardziej dotkliwych jego następstw. Jednym z narzędzi kształtowania prozdrowotnych postaw i zachowań jest z pewnością turystyka.

Tabela 2. Aktywność fizyczna Polaków na tle innych krajów Europy (wyniki badań prowadzonych w ramach projektu SHARE)

Aktywność fizyczna	EU 10-pn		EU 10-pd		Czechy		Polska	
	M	K	M	K	M	K	M	K
Brak intensywnej aktywności	35,7	43,3	41,5	45,3	39,1	53,3	52,5	60,0
Brak umiarkowanej aktywności	7,2	10,3	12,8	16,3	13,2	17,6	21,0	24,9

Źródło: M. Myck i in., wyd. cyt., s. 5.

Polska populacja 50+ jest również zdecydowanie mniej aktywna zawodowo w porównaniu ze swoimi rówieśnikami z krajów europejskich (uwzględnionych w projekcie SHARE). W grupie wiekowej 50-64 lat w Polsce 28% mężczyzn i aż 46,7% kobiet korzysta ze świadczeń emerytalnych, podczas gdy w krajach Europy Północnej odpowiednio 20 i 18%, w krajach Europy Południowej 25 i 22%, a w Czechach 24 i 53% (tab. 3).

Tabela 3. Status na rynku pracy osób w wieku 50-64 lat deklarujących brak dolegliwości zdrowotnych (wyniki badań prowadzonych w ramach projektu SHARE)

	EU 10-pn	EU 10-pd	Czechy	Polska
Mężczyźni				
Na emeryturze	20,0	25,2	24,1	28,0
Pracuje	68,7	66,7	69,4	50,7
Kobiety				
Na emeryturze	17,9	20,0	53,3	46,7
Pracuje	48,7	36,0	36,4	21,9

Źródło: M. Myck i in., wyd. cyt., s. 9.

Prezentowane dane wskazują wyraźnie odmienne tendencje występujące w tym zakresie w byłych krajach socjalistycznych (Polsce i Czechach). Uprzywilejowanie kobiet na rynku pracy przyczyniło się tutaj do nieuzasadnionej obiektywnymi przesłankami wczesnej dezaktywacji zawodowej tej grupy (kobiety nie tylko przeciętnie dłużej od mężczyzn żyją, ale również dłużej cieszą się dobrym stanem zdrowia). Jak pokazują statystyki, 45% kobiet w Polsce korzystających w 2007 r. ze świadczeń emerytalnych zakończyło aktywność zawodową przed ukończeniem 56. roku życia.

Dla porównania w krajach Europy Północnej analogiczny udział wynosił tylko 11%. Ważnych w tym kontekście danych dostarcza analiza powodów odejścia z rynku pracy. Uwzględniając niską samoocenę stanu zdrowia, można zakładać, że mniejsza aktywność zawodowa Polaków po przekroczeniu 50. roku życia wymuszona jest właśnie stanem zdrowia. Tymczasem badania wykazały, że zły stan zdrowia był głównym powodem przejścia na emeryturę dla 7% Polaków; dla porównania w krajach Europy Północnej powód ten dominował dwukrotnie częściej (13%)²⁶.

Powszechne w polskim społeczeństwie dążenie do korzystania z uzyskanych uprawnień (tu: osiągnięcia wieku emerytalnego), wynikające w dużej mierze z trudnej sytuacji na rynku pracy, wpływa na ogólny wskaźnik aktywności zawodowej. W Polsce w grupie wiekowej 50-64 pracuje zawodowo ok. 51% mężczyzn i tylko 22% kobiet. W żadnym innym kraju biorącym udział w projekcie SHARE nie odnotowano tak niskiego odsetka: wśród mężczyzn udział aktywnych zawodowo wynosił przeciętnie powyżej 67%; w grupie kobiet co najmniej 36% (w krajach północnych nawet 49%).

Zbyt wczesna dezaktywacja zawodowa jest zjawiskiem niekorzystnym, zarówno z ekonomicznego, jak i ze społecznego punktu widzenia. Biorąc pod uwagę czysto ekonomiczne następstwa, wiąże się ze spadkiem dochodów, ale znacznie poważniejsze, a przy tym mniej uświadomione, są społeczne konsekwencje opuszczenia rynku pracy. Aktywność zawodowa pozwala jednostce pełnić określone role społeczne oraz zapewnia kontakty społeczne. Ponadto kształtuje ważne w życiu człowieka: kreatywność czy umiejętność rozwiązywania problemów, daje niezależność i poczucie własnej wartości, mobilizuje do ciągłego uczenia się – a więc wszystkie te cechy, które warunkują „pomyślne starzenie się” jednostki i jej dążenie do zachowania możliwie długo niezależności funkcjonalnej.

Kolejną ważną determinantą aktywności turystycznej jest sytuacja materialna. I w tym przypadku funkcjonuje stereotyp postrzegania seniorów jako niezamożnych, a nawet ubogich. Tymczasem wyniki badań wskazują, że zasięg ubóstwa w tej grupie jest zdecydowanie mniejszy niż wśród rodzin posiadających dzieci na wychowaniu²⁷. Co więcej, względna sytuacja materialna osób starszych, na tle innych grup, poprawiała się w Polsce w ostatnim dwudziestolecu dzięki przepisom prawnym gwarantującym coroczną rewaloryzację świadczeń. Przeciętny dochód gospodarstw emerytów i rencistów wynosił w tym okresie ok. 100-105% średniej krajowej, przy czym w zdecydowanie lepszej sytuacji byli emeryci uzyskując dochody na poziomie 110-115% wartości średniej i dużo gorszej renciści – ok. 80%²⁸. Renciści są zatem tą

²⁶ M. Myck i in., wyd. cyt.

²⁷ P. Szukalski (red.), wyd. cyt.; *Ubóstwo w Polsce w 2010 r. (na podstawie badania budżetów gospodarstw domowych)*, Departament Badań Społecznych i Warunków Życia, GUS, Warszawa 2011; *Sytuacja gospodarstw domowych w 2009 r. w świetle wyników badań budżetów gospodarstw domowych*, Departament Warunków Życia, GUS, Warszawa 2009.

²⁸ B. Szatur-Jaworska, *Zmiany w sytuacji materialnej ludzi starych w Polsce – diagnoza 20 lat po przełomie*, [w:] D. Kałuża, P. Szukalski (red.), *Jakość życia seniorów w XXI wieku z perspektywy polityki społecznej*, Wydawnictwo Biblioteka, Łódź 2010, s. 28-51.

grupą społeczną, która jest poważnie zagrożona marginalizacją, szczególnie jeśli uwzględnimy jej wyższy poziom niepełnosprawności (stan zdrowia jest podstawą przyznania i wypłacania świadczenia). Dlatego właśnie do tej grupy w sposób szczególny powinna być adresowana polityka społeczna.

4. Podsumowanie

Seniorzy stanowią dziś w Polsce najmniej zaangażowaną w turystykę grupę społeczną²⁹. Decyduje o tym wiele czynników zarówno obiektywnych (takich jak stan zdrowia czy sytuacja materialna), jak i subiektywnych (m.in.: samoocena stanu zdrowia i kondycji finansowej; postawy i odmienny system wartości osób starszych).

Na podstawie przeprowadzonej analizy należy stwierdzić, że:

- seniorzy to zróżnicowana wewnętrznie zbiorowość, a jej indywidualne cechy decydują o aktywności turystycznej;
- oprócz obiektywnych uwarunkowań duży wpływ na uczestnictwo w turystyce ma subiektywne postrzeganie własnej sytuacji życiowej, przede wszystkim stanu zdrowia i sytuacji materialnej;
- samoocena stanu zdrowia polskich seniorów jest bardziej krytyczna niż osób starszych w wielu innych krajach europejskich; przekłada się ona w dużym stopniu na małą aktywność fizyczną;
- badanie aktywności zawodowej seniorów wskazuje na skłonność do nieuzasadnionej obiektywnymi przesłankami rezygnacji z pełnienia ról społecznych (osoby uzyskujące uprawnienia emerytalne znacznie częściej niż ich rówieśnicy w innych krajach europejskich decydują o zaprzestaniu aktywności zawodowej);
- podobnie jak samoocena stanu zdrowia, tak i postrzeganie sytuacji materialnej znacznie odbiega od stanu faktycznego; jak wskazują dane statystyczne, średni dochód, jakim dysponują gospodarstwa domowe (w przeliczeniu na jednego członka), jest znacznie wyższy niż w rodzinach z dziećmi na utrzymaniu; ponadto stała rewaloryzacja rent i emerytur poprawia od wielu lat relację przeciętnej emerytury w stosunku do płac (uzależnionych od sytuacji rynkowej).

Przywołane powyżej wyniki badań zwracają uwagę na dużą rolę czynników społeczno-demograficznych. Empirycznie potwierdzają, że to właśnie indywidualne odczucia, nie zawsze w pełni adekwatne do rzeczywistości, decydują w dużej mierze o zachowaniach turystycznych seniorów. Być może ograniczenie wpływu barier społecznych czy mentalnych mogłoby znacząco wpłynąć na aktywizację tej grupy społecznej.

Z pewnością katalizatorem pożądaných przemian mogą okazać się globalne trendy, za sprawą których spodziewany jest wzrost aktywności tej kategorii ludności. Wynika to z wpływu ogólnej modernizacji społeczeństwa i procesu globalizacji, co przejawia się w coraz większej popularności mody na utrzymywanie sprawności

²⁹ E. Grzelak-Kostulska, B. Hołowiecka, G. Kwiatkowski, wyd. cyt.

fizycznej w późnym wieku czy renesansem organizacji, klubów i zrzeszeń skupiających seniorów. Wydaje się, że zmiany w sferze mentalnej osób starszych właśnie się dokonują, m.in. poprzez wkraczanie licznych kolejnych roczników w wiek emerytalny, co odmładza tę kategorię.

Odpowiednia polityka społeczna może znacznie wzmocnić aktywizację seniorów poprzez działania na rzecz edukacji prozdrowotnej społeczeństwa. W tym zakresie warto docenić ideę turystyki społecznej, która pomaga minimalizować ryzyko marginalizacji i wykluczenia społecznego osób starszych oraz sprzyja utrzymywaniu jednostki w dobrostanie fizycznym i psychicznym decydującym o jego zdrowiu i niezależności funkcjonalnej.

Literatura

- Bauman Z., *Globalization. The Human Consequences*, Polity Press in association with Blackwell Publisher, Cambridge 1999.
- Biliński J., Przydział M., *Nowe tendencje w turystyce i rekreacji*, WSIZ, Rzeszów 2004.
- Burns P.M., Novelli M., *Tourism and Mobilities: Local-global Connections*, CABI, New York 2008.
- Działania na rzecz rozwoju turystyki społecznej w Polsce*, Ministerstwo Sportu i Turystyki, Warszawa 2010.
- Golka M., *Cywilizacja, Europa, globalizacja*, Wydawnictwo Fundacji Humaniora, Poznań 1999.
- Górska E., *Turystyka społeczna jako forma aktywizacji rynków turystycznych na przykładzie programów turystyki społecznej w Hiszpanii*, „Acta Scientiarum Poloniarum, Oeconomia” 2010, no. 9 (4).
- Grabowski J., *Europe senior tourism – turystyka społeczna czy turystyka grupy społecznej?*, [w:] A. Stasiak (red.), *Perspektywy i kierunki rozwoju turystyki społecznej w Polsce*, Wydawnictwo WSTH, Łódź 2011, s. 295-308.
- Grzelak-Kostulska E., Hołowiecka B., Kwiatkowski G., *Problem aktywności turystycznej seniorów*, [w:] A. Stasiak (red.), *Perspektywy i kierunki rozwoju turystyki społecznej w Polsce*, Wydawnictwo WSTH, Łódź 2011, s. 265-279.
- Grzelak-Kostulska E., Hołowiecka B., Michniewicz-Ankiersztajn H., *Profil aktywności turystycznej seniorów*, [w:] D. Kałuża, P. Szukalski (red.), *Jakość życia seniorów w XXI wieku. Ku aktywności*, Wydawnictwo Biblioteka, Łódź 2010, s. 71-85.
- Hołowiecka B., Grzelak-Kostulska E., Kwiatkowski G., *Impacts of globalization on tourist preferences and activity*, [w:] P. Mácha, T. Drobik (red.), *The Scale of Globalization. Think Globally, Act Locally, Change Individually in the 21 st Century*, University of Ostrava, Ostrava 2011, s. 55-62.
- Jabłonkowska J., *Uwarunkowania aktywności turystycznej wielkowiejskiego seniora*, [w:] J. Łuczak, M. Szczepańska, S. Bronowicki (red.), *Wybrane aspekty aktywności turystycznej i rekreacyjnej*, Seria: Monografie nr 6/12, Wydawnictwo WWSTZ, Poznań 2012, s. 315-332.
- Łuczak J., Bronowicki S., *Sposób zaspokojenia społecznych i wolnoczasowych potrzeb seniora*, [w:] J. Łuczak, M. Szczepańska, S. Bronowicki (red.), *Wybrane aspekty aktywności turystycznej i rekreacyjnej*, Seria: Monografie nr 6/12, Wydawnictwo WWSTZ, Poznań 2012, s. 333-343.
- Mokras-Grabowska J., *Program „Europe Senior Tourism” – założenia, realizacja, efekty ekonomiczne*, [w:] A. Stasiak (red.), *Turystyka społeczna w regionie łódzkim*, Wydawnictwo WSTH, Łódź 2010, s. 71-88.
- Myck M., Czapiński J., Dorabialski W., Gilis-Januszewska A., Kalbarczyk M., Kula G., Nicińska A., Topór-Mądry R., Wiśniewski M., *Zdrowie, praca i styl życia populacji 50+ w Polsce na tle innych krajów Europy*, CenEA Research Note series RNO2pl/09, 2009, www.cenea.org.pl.

- Niezgoda A., *Psychologiczne i społeczne determinanty zachowań konsumentów usług turystycznych*, [w:] A. Rapacz (red.), *Aktualne problemy ekonomiczne i prawno-organizacyjne gospodarki turystycznej*, Wydawnictwo AE, Wrocław 1996.
- Niezgoda A., Zmyślony P., *Popyt turystyczny. Uwarunkowania i perspektywy rozwoju*, Wydawnictwo AE, Poznań 2006.
- Proces starzenia się i niepełnosprawność – nowe spojrzenie na aktywność fizyczną, integrację społeczną i całozyciowy dobrostan. Europejska ekspertyza i zalecenia dotyczące procesu starzenia się, niepełnosprawności i adaptowanej aktywności fizycznej: kształcenie i strategia postępowania Projekt THENAPA II*, www.thenapa2.org/publications/products/Recommendations/Polish_Recommendations.pdf.
- SHARE: 50+ w Europie* www.share-project.org.
- Stanowisko Rządowej Rady Ludnościowej w sprawie „Starzenie się ludności Polski a zabezpieczenie społeczne”*, Rządowa Rada Ludnościowa, Warszawa 2008, www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/bip/BIP_stanowisko_RRL_starzenie_sie_ludnosci_Polski.pdf.
- Sytuacja gospodarstw domowych w 2009 r. w świetle wyników badań budżetów gospodarstw domowych*, Departament Warunków Życia, GUS, Warszawa 2009.
- Szatur-Jaworska B., *Zmiany w sytuacji materialnej ludzi starych w Polsce – diagnoza 20 lat po przełomie*, [w:] D. Kałuża, P. Szukalski (red.), *Jakość życia seniorów w XXI wieku z perspektywy polityki społecznej*, Wydawnictwo Biblioteka, Łódź 2010, s. 28-51.
- Szukalski P. (red.), *To idzie starość – polityka społeczna a przygotowanie do starzenia się ludności Polski*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2008.
- Śledzińska J., *Projekt Calypso – powstanie, stan obecny, perspektywy rozwoju*, [w:] A. Stasiak (red.), *Turystyka społeczna w regionie łódzkim*, Wydawnictwo WSTH, Łódź 2010, s. 57-70.
- Śniadek J., *Age of seniors – a challenge for tourism and leisure industry*, [w:] *Studies of Physical Culture and Tourism*, Wydawnictwo AWF, Poznań 2006, s. 103-106.
- Śniadek J., *Konsumpcja turystyczna polskich seniorów na tle globalnych tendencji w turystyce*, „Gerontologia Polska” 2007, t. 15, nr 1-2, s. 21-30.
- Turystyka i wypoczynek w gospodarstwach domowych w 2009 roku*, GUS, Warszawa 2010, http://www.stat.gov.pl/gus/5840_661_PLK_HTML.htm.
- Ubóstwo w Polsce w 2010 r. (na podstawie badania budżetów gospodarstw domowych)*, Departament Badań Społecznych i Warunków Życia, GUS, Warszawa 2011.
- Van de Kaa D.J., *Is the second demographic transition a useful concept? Questions and answers*, [w:] *Vienna Yearbook of Population Research*, Vienna Institute of Demography, Austrian Academy of Sciences, Vienna 2004, s. 4-10.

SENIOR TOURISM IN POLAND – SOCIO-DEMOGRAPHIC CONDITIONS

Summary: The aim of this paper is an attempt to analyze the factors which significantly influence tourist activity of the elderly in Poland. On the basis of the specialist literature review, including the results of empirical research, it was indicated that in the case of the elderly the impact of some factors was much higher than it would result from the objective evidence. The scope of the analysis includes the selected conditions, both of a global character (demographic modernization, social modernization, globalization and technological progress) and individual determinants of tourist activity (age, health, professional activity and financial situation).

Keywords: individual determinants of tourist activity, social tourism, seniors, Poland.